

що вже зроблено, і видають реалізовані ідеї модернізації освіти за свої. Саме тому, педагогічна спільнота вищої школи має чітко усвідомлювати сучасний стан професійної підготовки майбутніх педагогів і об'єктивно бачити перспективи її подальшого розвитку. Зокрема позитивним у вищій педагогічній освіті слід вважати ефективне запровадження компетентнісного підходу; стрімкий розвиток наукової думки; створення інформаційно-комунікаційного середовища; активне застосування нових форм, методів і технологій навчання студентів; значне підвищення кадрового складу, що дозволило здійснювати підготовку фахівців у контексті розвитку сучасної початкової школи.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження. Перспективним вважаємо створення та широкое обговорення Державного Стандарту Вищої освіти України для першого і другого рівнів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, яке зараз активно триває. Не менш значущим є і розробка спеціальних програм навчання студентів, які дозволять реально здійснити інтеграцію до Європейського освітнього простору, а саме: отримання ступеня магістра, по-перше, за освітньо-професійною та освітньо-науковою програмами; а, по-друге, на основі бакалавра, здобутого за іншою спеціальністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Володимир Іванович Бондар – учитель вчителів / упоряд. : О. В. Матвієнко, І. М. Шапошнікова, Г. В. Семеренко, Л. В. Савенкова, В. І. Бондар; Національна академія педагогічних наук України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Інститут педагогіки і психології, Наукова бібліотека. – К. : ВД Едельвейс, 2016. – 312 с.
2. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти : монографія / Л. В. Коваль – [2-е вид., перероб. і допов.]. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. – 343 с.
3. Науковий простір академіка Олександри Савченко / [упоряд.: Я. П. Кодлюк, Т. Я. Довга, Л. М. Заліток, О. С. Покусова; за ред. Я. П. Кодлюк]. – К. : Богданова А. М., 2012. – 312 с.
4. Некоторые вопросы подготовки учителей начальных классов. Учебные записки [ред. коллегия Руновский С. И., Соловков И. А., Буханова Н. Н.]. – М., 1970. – 173 с.
5. Петухова Л. Є. Теоретичні основи підготовки вчителів початкових класів в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища : монографія / Л. Є. Петухова. – Херсон : Айлант, 2007. – 220 с.
6. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2001. – №7. – С. 1–4.
7. Савченко О. Я. Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя / О. Я. Савченко // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 5–8.
8. Сухомлинська О. В. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття / Ольга Василівна Сухомлинська // Шлях освіти. – 2007. – №4. – С. 6–12.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2016

УДК 371.134:7

В. В. Бурназова,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Бердянський державний педагогічний університет)

veronik3105@gmail.com

РОЗВИТОК АРТИСТИЗМУ І ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ДОМІНАНТА ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація

У статті досліджується педагогічна майстерність педагога. Визначається роль театральної діяльності і її вплив на розвиток особистості молодших школярів. Пропонуються різні дефініції педагогічної майстерності та артистизму. Розглядається театралізація як співтворчість учня і вчителя, а також як домінанта розвитку уяви, творчої активності школярів, що дозволяє реалізувати їх креативно-творчі, художньо-естетичні можливості.

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагог-майстер, вдосконалення професійної майстерності педагога, артистизм, театралізація, артистична культура молодших школярів.

Summary

The article examines teacher's pedagogical skills. The role of the theatre and its impact on the personality of primary school children is determined. Various definitions of teaching skills and artistry are suggested. The theatricality as a co-creation of student and teacher and also as a dominant of the development of imagination and also creative activity of pupils is considered in the article.

Key words: pedagogical skill, master teacher, improvement of professional skill of the teacher, artistry, theatricality, artistic culture of younger students.

Головним стратегічним завданням професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін є виховання фахівців з високим рівнем готовності до педагогічної взаємодії, творчого діалогу з учнями, що передбачає розвиток у студентів здатності до розуміння самих себе, розкриття своїх потенційних можливостей, гармонізації взаємин зі світом природи, культури, інших людей.

Трансформація уявлення про цілі, сенси і цінності, зміни в людині, структурі суспільства, життєзабезпечуючих технологіях є вектором нового століття. Вони супроводжуються процесами оновлення парадигм, які активізують процеси становлення та інформатизації суспільства, культури, освіти, формування нових етапів їх розвитку. У галузі освіти вони пов'язані з рішенням таких завдань, як доступність і якість освіти всіх категорій вихованців та учнів; вихованням всебічно розвинених випускників, конкурентоспроможних і успішних у всіх сферах життя, гідних громадян і патріотів своєї країни; створенням бази для економічного розвитку України, розвитком пріоритетних напрямків з урахуванням наступності всіх рівнів освіти.

У зв'язку з цим освіта розвивається в контексті ринкових перетворень, висуваючи особливі вимоги до професійних якостей педагога, які втілюються завдяки грамотності (загальної та фундаментальної), освіченості, культури та інтелекту.

Освіченість, інтелект, духовність і культура, прагнення до творчості та уміння орієнтуватися в умовах, що змінюються, є найважливішими чинниками розвитку сучасного вчителя. Спектр професійного поля сучасного вчителя мистецьких дисциплін зумовлює розвиток його творчого потенціалу, пошук нових рішень, здійснення дослідницької, проектної та інноваційної діяльності, педагогічної майстерності, дозволяє вийти на інший рівень особистісно-професійних якостей, а також професійної досконалості педагога. Професійна досконалість педагога – індивідуально своєрідний шлях (траєкторія) особистості з початку формування уявлень про професію і до завершення професійної діяльності.

Сучасне педагогічне середовище відчуває на собі серйозний вплив економічної ситуації, яка характеризується підвищенням ризиком, невизначеністю і динамізмом довілля. Тому педагогу необхідно бути компетентним і завжди готовим до виконання професійної діяльності в умовах ринкової економіки; постійно вдосконалювати професійну майстерність, оновлюючи і збагачуючи свої знання; здійснювати міжособистісні відносини і приймати управлінські рішення; володіти навичками проектної, організаторської і методичної роботи.

Сутність педагогічної майстерності полягає в якостях особистості будь-якого педагога, який, здійснюючи свою діяльність, забезпечує її успішність. Педагог сьогодення – це фахівець високої культури, майстер своєї справи, який досконало володіє психологічними знаннями, а також знаннями з різних галузей науки і мистецтва, методикою навчання і виховання [16, с. 16]. Масштабність завдань і безліч варіантів трансформації змісту, необхідність дослідження потреб ринку освітніх послуг вимагають пошуку нових рішень і радикального перетворення, а також розвитку компетентності, мобільності й удосконалення професійної майстерності сучасного педагога.

Безперечно, нові вимоги актуалізують проблему удосконалення змісту

професійної майстерності майбутніх учителів мистецьких дисциплін, сприяють пошуку якісно нових освітніх технологій, запозиченню досвіду споріднених професій, виходячи з логіки про спільні шляхи розв'язання подібних проблем.

Удосконалення професійної майстерності педагога – кумулятивний поетапний розвиток, який визначається ітеріальним вектором соціокультурних процесів в освіті, досягнення на кожному витку спіралі (етапі) апогею, що обумовлено новим якісним станом та органічною цілісністю, а також прагненням до абсолютного імперативу [16, с. 66].

Від сучасного вчителя мистецьких дисциплін вимагається не тільки досконале володіння предметом, який він викладає, педагогікою, сучасною дидактикою, педагогічною психологією, але й артистизмом, мистецтвом акторської майстерності. Відтак цілеспрямоване формування педагогічного артистизму особистості майбутнього вчителя мистецьких дисциплін у музично-виконавському навчанні стає науковою проблемою.

Педагогічний артистизм та майстерність – категорії єдиного порядку, тісно взаємопов'язані між собою. Майстерність завжди проявляється в діяльності.

І. Зязюн [7] розуміє під майстерністю комплекс властивостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності. До них він відносить такі: гуманістичну спрямованість діяльності вчителя; професійні знання; педагогічні здібності; педагогічну техніку. Педагогічна майстерність, на думку вченого, є самоорганізуючою системою в структурі особистості, де системоутворювальним фактором виступає гуманістична спрямованість, що дозволяє доцільно вибудовувати педагогічний процес.

Професійні знання служать підставою, фундаментом розвитку професійної майстерності педагога, що дають йому осмисленість, ґрунтовність і забезпечують рівень професіоналізму та цілісність самоорганізуючої системи. Важливою особливістю професійного педагогічного знання є його комплексність, тобто вміння синтезувати досліджувані науки. Ще одна особливість професійних знань – їх особистісна забарвленість, що виявляється в здатності викладати їх як свій погляд на світ. Необхідно відзначити, що накопичення професійних знань не забезпечує швидкості оволодіння майстерністю.

Професійна педагогічно-артистична майстерність удосконалюється в процесі подолання труднощів, коли відбувається мобілізація всіх сфер психіки особистості: свідомості, волі, емоцій. Швидкість удосконалення майстерності забезпечують здібності, які вказують на особливості протікання психічних процесів і сприяють успішності педагогічної діяльності.

Відповідно до точки зору І. Зязюна, в оволодінні акторської майстерності вирішальну роль відіграють природні задатки педагога і здатність удосконалювати свій талант, накопичений у процесі навчання, виховання та практичної діяльності. Науковець вказує на шість провідних здібностей особистості до педагогічної діяльності: комунікативні (схильність до людей, доброзичливість, товарицькість); перцептивні (спостережливність, емпатія, інтуїція); динамізм особистості (здатність до вольового впливу і логічного переконання); емоційна стійкість (здатність володіти собою); оптимістичне прогнозування; креативність (здатність до творчості).

У педагогічній літературі достатньо давно розробляється проблема співвідношення діяльності вчителя, актора та режисера. Відомі діячі театральної педагогіки, актори, режисери, драматурги К. Станіславський, М. Чехов, Є. Вахтангов, М. Кнебель, Б. Брехт, Б. Шоу та багато інших у своїх працях запропонували цікаві підходи, які сприяють формуванню людини-творця. У сценічній та педагогічній творчості багато спільного, особливо в емоційно-комунікативній сфері, пов'язаній з впливом учителя на учнів. Вплив дорослого на дитину відбувається найчастіше шляхом бесід, ігор, занять,

розваг і т.д. Успіху в цьому процесі в значній мірі сприяє емоційна виразність, артистизм, товариськість педагога. Саме артистизм, впливаючи на особистість дитини, може назавжди “заразити” її любов’ю до мистецтва, розвинути розум, почуття, уяву, захоплюючи можливістю творити і відкривати світ і людину в ньому. Дійсно, учитель розробляє “драматургію” педагогічної дії уроку, а це потребує режисерського бачення того чи іншого освітнього чи виховного сюжету. Педагог при цьому, безумовно, повинен володіти деякими артистичними здібностями.

К. Ушинський, характеризує мистецтво викладання, стверджував, що педагогіка – це мистецтво, домінантою якого є артистизм [14, с. 18]. Роль і місце артистизму може змінюватися в процесі вдосконалення професійної діяльності вчителя, проявляючись як якість особистості. За останні роки з’явилась значна кількість праць, присвячених цій тематиці. Вони виконані на прикладі педагогічної діяльності і містять різноманітність трактувань поняття “артистизм”.

Артистизм (фр. Artistisme) трактується як художня обдарованість або висока і тонка майстерність виконання чого-небудь, віртуозність [13, с. 63]; художня обдарованість, видатні творчі здібності; висока творча майстерність, віртуозність у якій-небудь справі; особлива витонченість манер, граціозність рухів [11]; схильність, смак до мистецтва, артистичних занять [13]; діяльність, доведена до рівня мистецтва; вищий рівень досконалості у своїй роботі; без неї учні на уроці не зможуть піднятися на бажану духовну висоту [5]; здатність майже миттєво переключатися на нові ситуації, опинятися в новому образі; багатство особистісних проявів, гра уяви, натхненність, відчуття внутрішньої свободи [9]; здатність “втілювати” емоційно-естетичну, душевну енергію в людину за допомогою створення особливої установки на сприйняття твору мистецтва, спільне його переживання, яскраве, творче за характером виконання [1]; здатність викликати в людини афективно-естетичні переживання запропонованої якості, що призводить до глибшого сприйняття запропонованого матеріалу – твору мистецтва, зверненої до слухачів промови та ін. [7].

А. Апраксина зазначає, що артистизм педагога – це не мрія, а нагальна потреба, доступна тому, хто дійсно бажає розвивати в собі цю якість [3]. “Артистизм дій” Л. Майковська [10] розглядає як особливу якість особистості педагога-музиканта, узагальнену специфічну здатність, що дозволяє успішно здійснювати художньо-комунікативну діяльність на уроці музики.

Отже, педагогу необхідне постійне вдосконалення професійної майстерності, багато в чому близьке до майстерності актора, тобто виникає необхідність у формуванні сценічних навичок і навичок акторського перевтілення.

Проблеми артистизму в театральній педагогіці розкривалися в дослідженнях Ю. Азарова, В. Букатова, О. Булатової, П. Єршова, А. Єршової, Б. Захави, Б. Земляньського, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, Є. Кашиної, Ю. Львової, Л. Майковської, В. Моргуна, М. Чехова, Е. Ямбурга та ін.

Артистизм – це не тільки зовнішні фактори (жести, міміка, інтонація), хоча і вони дуже значущі для створення атмосфери, але і здатність майже миттєво переключатися на нові ситуації, опинятися в новому образі. Артистизм знімає психічну і фізичну стомлюваність учнів, корегуючи різні сторони психіки, сприяє спілкуванню та міжособистісним стосункам дітей, а також профілактиці асоціальної поведінки та соціально-педагогічної реабілітації неуспішних школярів [9].

Тим часом зміст поняття “артистизм” можна виявити тільки в співвіднесенні з театральністю. Артистизм – це ядро театральності. Театральність, швидше за все, належить до зовнішньої форми (найчастіше публічного плану) прояву артистизму. Обидва явища частково збігаються: театральність, як правило, визначається як активність,

помітність, ефектність мовної і жестово-мімічної поведінки людини, виразність якої зрозуміла значній кількості присутніх [9, с. 14]. Поняття “театральність” довгий час не було ні самостійною категорією, ні естетичним чи науковим терміном. Слово використовувалося як оцінне судження. Досить часто воно вживалося з відтінком осуду: театральною називали пихату поведінку, розраховану на створення ефекту. Феномен театральності, дійсно, містить щось складнопомітне, містичне, і навіть такий фахівець, як П. Паві виділяє лише деякі асоціації ідей, які викликає цей термін [12, с. 365].

Упровадження елементів театральної педагогіки є ефективним засобом розвитку духовності, професійно-особистісних якостей майбутніх учителів. Технологія використання театральних методів у навчально-виховному процесі, на нашу думку, виступає дієвим засобом саморозвитку особистості майбутніх фахівців. Успіх у педагогічній діяльності, досягнення певної мети надихає на подальше вдосконалення необхідних якостей для самовизначення, прийняття рішень і відповідальності за них. Успішна діяльність породжує позитивні емоції, які, у свою чергу, стимулюють розвиток особистості. Таким чином, театральна педагогіка служить двигуном саморозвитку, засобом успіху в професійній діяльності.

Організуючи театральну діяльність, педагог сприяє прояву артистичної обдарованості дітей. Саме театралізована діяльність (артистизм) дозволяє вирішувати багато завдань, що стосуються формування виразності мовлення дитини, розвиваючи її інтелектуальні та художньо-естетичні можливості, прищеплюючи тим самим стійкий інтерес до національної культури, літератури, театру.

Театралізація (театральна діяльність) – це найпоширеніший вид дитячої творчості. Вона близька і зрозуміла дитині, глибоко лежить у її природі й знаходить своє відображення стихійно, тому що пов'язана з грою. Свою вигадку, враження з життя дитина втілює в живі образи і дії. Втілюючись в образи і граючи будь-які ролі, намагаючись наслідувати те, що бачила і що її зацікавило, дитина одержує величезну емоційну насолоду.

Величезне виховне значення, як вважає Л. Некрасова, мають театралізовані ігри, які сприяють не лише задоволенню і радості, а й розвивають творчі здібності, формують у дітей шанобливе ставлення один до одного, а також допомагають у подоланні труднощів спілкування та невпевненості в собі [11]. Питання розвитку творчих здібностей учнів за допомогою театралізованих ігор висвітлювалися в роботах психологів і педагогів (О. Акулова, Л. Виготський, Р. Жуковська, Є. Мигунова, М. Сац та ін.).

У театралізованих іграх, святах, спільному дозвіллі виникає співтворчість педагога і дитини, що є не результатом педагогічного перетворення сфери спільної діяльності, а процесом “включення” їх у відносини духовної спорідненості, взаємовідповідальності, причетності всіх кожному і кожного всім. Учитель зобов'язаний, набравшись сміливості, зіграти неповторну роль педагога-актора, суть якої полягає в тому, що відносини між педагогом і дітьми, яка здійснює співтворчість в системі “учитель-учень”, не повинні втрачати для них своєї правдивості, позбавляти їх можливості вільного вибору, винятковості особистої участі в діяльності на уроці. Отже, завдання педагога – повірити самому і “змусити” дітей повірити: усе, що відбувається на уроці, – правда [2, с. 154].

Просуваючись від простого до більш складного і поступово розкриваючи артистичні здібності, учні оволодівають захоплюючою наукою акторської майстерності. У процесі підготовки до виступу вони набувають досвіду колективної роботи, вивчають особливості спілкування з глядачем, набувають навичок критичного оцінювання художнього твору в цілому й окремих літературних героїв, працюють над виразним читанням тексту і створенням характеру персонажа, вчаться самокритичного відношення

до себе.

Виховні можливості театралізованої діяльності великі, палітра багатогранна і має широкий спектр можливостей у задоволенні бажань та інтересів як дорослого, так і дитини. У зв'язку з цим педагогу необхідно використовувати театр у всьому його різноманітті, вирішуючи при цьому різні завдання, що дозволяють працювати: над виразністю реплік персонажів, поповненням особистісного тезауруса дитини, вдосконаленням мови.

Велике значення в театралізації відводиться роботі над оформленням спектаклів декораціями і костюмами, музичним оформленням. Така робота розвиває уяву, творчу активність школярів, дозволяючи реалізувати креативно-творчі та художньо-естетичні можливості.

Творча взаємодія дітей у процесі спільної роботи над підготовкою та втіленням вистави відбувається за всіма умовами, властивими театральному (ансамблевому) колективу. У більш широкому розумінні стосовно теми, така взаємодія може бути визначена як співтворчість, яку прийнято вважати вищою формою співпраці. Ансамбль – це найбільш загальне визначення сукупності окремих елементів, що представляють разом струнку, узгоджене, єдине ціле. У ньому встановлюється певна рівновага ділових і міжособистісних відносин учителя і учнів, а головне – виникають відносини причетності до загальних життєвих цінностей [9].

Артистична культура молодших школярів, як стверджує С. Якушева, – інтегративна якість особистості, яка базується на розвитку сценічної мови, креативно-творчих здібностей і кінетичних умінь [16].

При створенні зорового і звукового образу вистави в школярів формується відчуття взаємозв'язку всіх виразних засобів сценічного мистецтва.

Робота над роллю, її трактування постає перед школярами як вибудовування цікавої логіки дій персонажа. Учні складають сценічні біографії своїх героїв, шукають засоби втілення образу в епізодичній ролі або масовій сцені. Весь комплекс сценічних засобів допомагає дітям відчутти значення мізансцени, а також окремих її тонкощів, музичних фрагментів, сприйняття самим актором певного жанру, стилю й ідеї спектаклю.

Оформлення задуму іноді вимагає від школярів освоєння прийомів спілкування з глядачем як ігрового елементу жанру. У виконавців має формуватися почуття відповідальності перед своїм глядачем. Враження та їх відгуки допомагають школярам освоїти феномен театру як виду творчої діяльності. Весь процес роботи дітей над спектаклем формує уявлення про театр як про складний феномен, діяльність якого спрямована на створення твору мистецтва – вистави.

Театр надає дітям незрівнянну радість. Його таємнича, дивовижна атмосфера, святковий і радісний настрій від побаченого і почутого, а також виконаного самими дітьми, розширює їх кругозір.

Таким чином, дитина стає не тільки глядачем, а й творцем, беручи безпосередню участь у створенні вистави – виконати роль, виготовити декорації і костюми. Розігруючи роль персонажа, наділеного певними негативними рисами, дитина може помітити їх в собі і навчитися пересилювати їх або, навпаки, культивувати позитивні риси. Тому необхідно підбирати такі спектаклі, де вчителю разом з дітьми можна поспіяти, а також, проаналізувавши, подолати негативні риси: лінь, страх, брехню, хворобливу сором'язливість і невпевненість в собі.

У зв'язку з цим, на наш погляд, формування артистичної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва є основоположним у діяльності сучасного вчителя мистецьких дисциплін. До вирішення цього завдання не повинно бути

стандартних підходів. Необхідно шукати незвичайні, неординарні форми роботи на уроці і в позаурочний час, що дають не тільки глибокі знання, а й викликають почуття пережитого разом радості дивовижних відкриттів, відчуття польоту, співдружності, зацікавлених один в одному вчителя і учня. Ш. Амонашвілі зазначав, що дітям необхідно, даючи можливість спілкування з учителем, відчувати себе рівноправними його соратниками. Учні повинні радіти кожному шкільному дню. У такій атмосфері немає і не може бути місця байдужості, нудьги, сумної примусової дисципліни, зате вдосталь елементів несподіванки і театралізації, одним з елементів якої є гра [2].

Сучасний педагог є домінуютою освіти, і тому має створити такі умови, які дозволяють особистості дитини максимально самореалізуватися, розвинути свої здібності і творчий потенціал. Успіх кожного окремого заняття залежить від його особистісної культури. Педагог завжди повинен пам'ятати стародавні істини, багаторазово перевірені і підтвержені практикою: талановитий учень починається з талановитого вчителя, не можна навчити того, чого в тебе немає, неможливо виховати хорошу людину на основі власних недоліків. Тільки педагог-творець, який відстоює модернізацію освіти, опановує майстерністю, досягаючи висот у своїй професійній діяльності, розвиває вищі духовні й практичні сили, а також сприяє розвитку артистизму і творчого потенціалу молодших школярів.

Таким чином, ми прийшли висновку, що сутність і структура професійної майстерності, творчості та артистизму вчителя є предметом дослідження багатьох учених. Професійна майстерність учителя стверджується через творчість, артистизм. Тому вищі навчальні заклади мають готувати творчого вчителя, спроможного формувати і розвивати творчість учня.

Саме проблема використання театральної педагогіки в професійній підготовці майбутніх учителів мистецьких дисциплін є багатоаспектною і досліджується у зв'язку з необхідністю підвищення рівня готовності випускників до реалізації власного творчого потенціалу та виявлення можливостей професійного керівництва театальною діяльністю учнів, реалізації методик використання театального мистецтва в навчально-виховному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллин Э. Б. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе : пособие для учителя / Э. Б. Абдуллин. – М. : Просвещение, 1983. – 112 с.
2. Амонашвили Ш. А. Педагогическая симфония : в 3 ч. / Ш. А. Амонашвили. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 1993. – 216 с.
3. Апраксина О. А. Музыкальное воспитание в школе / О. А. Апраксина. – М. : Педагогика, 1985. – 92 с.
4. Булатова О. С. Педагогический артистизм : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / О. С. Булатова. – М. : Издательский центр "Академия", 2001. – 240 с.
5. Ваганова Ж. В. Артистизм педагога как компонент его творческой индивидуальности : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика" / Ж. В. Ваганова. – Тюмень, 1998. – 22 с.
6. Загвязинский В. І. Педагогічна творчість учителя / В. І. Загвязинський // Хрестоматія : педагогічна творчість і майстерність / [укл. Н. В. Гузій]. – К. : ВІПОЛ, 2000. – С. 13–20.
7. Зязюн І. А. Основи педагогічної майстерності / І. А. Зязюн – К. : Наук. думка, 1989. – 303 с.
8. Кан-Калик В. А. Учителю про педагогічне спілкування / В. А. Кан-Калик // Хрестоматія : педагогічна творчість і майстерність / [укл. Н. В. Гузій]. – К. : ВІПОЛ, 2000. – С. 129.
9. Курьшова Т. А. Театральность и музыка / Т. А. Курьшова – М. : Сов. композитор, 1984. – 40 с.
10. Майковская Л. С. Артистизм действий: художественно-коммуникативная деятельность педагога-музыканта : учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / Л. С. Майковская. – М. : Музыка, 2006. – 111 с., нот.
11. Некрасова Л. М. Театр как вид искусства и его возможности в воспитании школьников [Электронный ресурс] / Л. М. Некрасова // Педагогика искусства. – 2007. – № 1. – Режим доступа : http://www.art-education.ru/AE-magazine/archive/nomer-1-2007/nekrasova_7-04-2007
12. Пави П. Словарь театра / П. Пави. – М. : Прогресс, 1991. – 504 с.
13. Словарь иностранных слов и выражений / авт.-сост. Е. С. Зенович. – М. : Олимп, ООО "Фирма "Издательство АСТ", 2000. – 784 с.
14. Ушинский К. Д. Собрание сочинений : в 11 т. Т. 3 / редкол. : А. М. Еголин (гл. ред.), Е. Н. Медынский

и В. Я. Струминский ; [сост. и подгот. к печати В. Я. Струминский] ; Акад. пед. наук РСФСР, Ин-т теории и истории педагогики. – М. ; Л. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1948.

15. Харкін В. М. Педагогічна імпровізація: теорія і методика / В. М. Харкін // Хрестоматія : педагогічна творчість і майстерність / [укл. Н. В. Гузій]. – К. : ВІПОЛ, 2000. – С. 159.

16. Якушева С. Д. Основы педагогического мастерства и профессионального саморазвития : учеб. пособие / С. Д. Якушева. – М. : Форум ; ИНФРА-М, 2014. – 416 с.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2016

UDC 37.014.53:159.922.763

Manuela Diers,

PhD.

(Peine Comprehensive School, Germany)

STRENGTHENING RESILIENCE IN SCHOOL – A NARRATIVE EXAMINATION ABOUT HOW TEACHERS PROMOTE RESILIENCE BY PROVIDING SOCIAL SUPPORT

manuela.diers@gmx.de

Анотація

У статті представлені результати надання соціальної підтримки молоді, яка страждає від психологічних ризиків. Це вказує на те, що вчителі можуть ініціювати творчу метаморфозу біографічної ідентичності, щоб допомогти подолати траєкторію страждання.

Ключові слова: стійкість, школа, соціальна підтримка, біографічні дослідження.

Summary

The article presents a recent study on the question of how young people suffering from psychological risks in their environment recreate social support from teachers in their narratives and what kind of role teachers' social support plays for children and young adults living at high risk and for strengthening resilience. It points out that teachers can initiate creative metamorphosis of biographical identity to help overcome trajectories of suffering. The link between biographical and resilience research is discussed on the basis of Marica's case. One key result is the importance of teachers in the role of significant others, a position which enables them to strengthen resilience. A constructive, trustful and approving teacher-student relationship is the basis for the resilient development of children at high risk.

Key words: resilience, school, social support, biographical research

1. Introduction

"There are many accounts of children and adults facing and overcoming adversities in their lives in spite of the fact that their circumstances suggested they would be overcome by the adversities" [9, 10].

Marica was still a child when she first experienced violence and adversity. When she was only five, her mother was shot by her stepfather and one year later Marica, her mother and her two siblings fled to an unfamiliar town. While her mother was working, Marica took care of her siblings, cooked the meals, did the housework and had already assumed the role of mother for her younger siblings by the time she was eight or nine. She therefore neglected her schoolwork and had no time to play with friends. Within just a few years Marica changed schools frequently and was fighting against the odds. She had no time to be just a young girl. "Some children seem to escape unscathed, and a few even appear to be strengthened by their adverse experience" [22, 651]. And that is how Marica has managed her life. After leaving school, she completed an apprenticeship as a dressmaker and additionally worked in the catering business. By the time of the interview she was happily married and living with her husband and daughter in an apartment building.

The above is just a brief description of a resilient biography. Marica suffered from psychological risks in her environment and was living at high risk. She was not alone in her